

2/2019

ВОЈНОИСТОРИЈСКИ ГЛАСНИК

ВОЈНО- ИСТОРИЈСКИ ГЛАСНИК

YU ISSN-0042-8442
УДК 355.48 (497.1) (051)

MILITARY HISTORICAL REVIEW
БЕИНО-ИСТОРИЧЕСКИЈ ЖУРНАЛ
REVUE HISTORIQUE MILITAIRE
MILITÄRGESCHICHTLICHE ZEITSCHRIFT

2/2019

ВОЈНО- ИСТОРИЈСКИ ГЛАСНИК

MILITARY HISTORICAL REVIEW
VOJNO-ISTORIJSKI GLASNIK
REVUE HISTORIQUE MILITAIRE
MILITÄRGESCHICHTLICHE ZEITSCHRIFT

ИЗДАВАЧ: ИНСТИТУТ ЗА СТРАТЕГИЈСКА ИСТРАЖИВАЊА – ОДЕЉЕЊЕ
ЗА ВОЈНУ ИСТОРИЈУ МИНИСТАРСТВА ОДБРАНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

РЕДАКЦИЈСКИ ОДБОР: др Милан Терзић, научни саветник, Архив Југославије; потпуковник др Далибор Денда, научни сарадник ИСИ, уредник; пуковник др Миљан Милкић, виши научни сарадник ИСИ, др Дмитар Тасић, виши научни сарадник, Универзитет Храдец Кралове; пуковник др Винфрид Хајнеман, Центар за војну историју и друштвене науке Бундесвера, Потсдам; доц. др Ервин А. Шмидл, Институт за стратегију и безбедносну политику, Беч; др Харолд Е. Раф, главни историчар, UNC/CFC/USFK, Висбаден; проф. др Милан Ристовић, Филозофски факултет Београд, Одељење за историју; проф. др Љубодраг Димић, Филозофски факултет Београд, Одељење за историју; др Миле Бјелајац, научни саветник Института за новију историју Србије; др Драган Богетић, научни саветник Института за савремену историју; проф. др Александар Животић, Филозофски факултет Београд, Одељење за историју; др Милић Милићевић, виши научни сарадник Историјског института.

ОДГОВОРНИ УРЕДНИК: потпуковник др ДАЛИБОР ДЕНДА
СЕКРЕТАР РЕДАКЦИЈЕ: др ТАТЈАНА МИЛОШЕВИЋ

Часопис излази два пута годишње. Година издања LXIX. Рукописи се шаљу на адресу електронске поште vig@mod.gov.rs.

Институт за стратегијска истраживања – Одељење за војну историју, Незнаног јунака бр. 38, 11105 Београд. Telefони редакције 20-63-476 и 20-63-553; војни тел. 29-0476 и 29-0553. Рукописи се не враћају.

Годишња претплата 1000 динара.

Цена броја 600 динара.

Задња страна корица: Српски торпедни чамац на Дунаву 1915. године.
Фото – збирка Војног музеја.

ВОЈНО- ИСТОРИЈСКИ ГЛАСНИК

MILITARY HISTORICAL REVIEW
REVUE D'HISTOIRE MILITAIRE
REVUE HISTORIQUE MILITAIRE
MILITÄRGESCHICHTLICHE ZEITSCHRIFT

PUBLISHER: STRATEGIC RESEARCH INSTITUTE – DEPARTMENT FOR
MILITARY HISTORY MINISTRY OF DEFENCE OF REPUBLIC OF SERBIA

EDITORIAL BOARD: Dr. Milan Terzić, Principal Research Fellow, Archive of Yugoslavia; Lieutenant colonel Dr. Dalibor Denda, Research Fellow, SRI, Editor-in-Chief; Colonel Dr. Miljan Milkić, Senior Research Fellow, SRI, Dr. Dmitar Tasić, Senior Research Fellow, University College Hradec Kralove; Colonel Dr. Winfried Heinneman, ZMSBw, Potsdam; Hofrat Assist. Prof. Dr. Erwin A. Schmidl, Institute for Strategy and Security Policy, Vienna; Lieutenant colonel Dr. Harold E. Raugh, Jr., Command Historian, UNC/CFC/USFK, Visbaden; Prof. Dr. Milan Ristović, Faculty of Philosophy Belgrade, History Department; Prof. Dr. Ljubodrag Dimić, Faculty of Philosophy Belgrade, History Department; Dr. Mile Bjelajac, Principal Research Fellow, Institute for Recent History of Serbia; Dr. Dragan Bogetić, Principal Research Fellow, Institute for Contemporary History; Associate Professor Dr. Aleksandar Životić, Faculty of Philosophy Belgrade, History Department; Dr. Milić Milićević, Senior Research Fellow, Institute of History.

EDITOR-IN-CHIEF: Lieutenant colonel Dr. DALIBOR DENDA
EDITORIAL SECRETARY: Dr. TATJANA MILOŠEVIĆ

Journal is published in two volumes per year. Year LXIX. Contributions should be sent to E-mail vig@mod.gov.rs.

Strategic Research Institute – Department for Military History, Nežnanog junaka br. 38, 11105 Belgrade, Serbia. Telephones +381 11 20-63-553 and +381 11 20-63-476. Manuscripts will not be returned. Annual subscription fee 1000 RSD. Price per volume 600 RSD.

Rear cover: Serbian torpedo boat on the Danube in 1915.
Photo - Collection of the Military Museum.

ВОЈНОИСТОРИЈСКИ ГЛАСНИК MILITARY HISTORICAL REVIEW

САДРЖАЈ CONTENTS

2/2019

ЧЛАНЦИ ARTICLES

Др Милић Милићевић

ГУБИЦИ СТАРЕШИНСКОГ КАДРА СРПСКЕ ВОЈСКЕ
(ВОЈСКЕ СРБИЈЕ) У РАТОВИМА 19. ВЕКА.....9

Dr. Milić Milićević

THE LOSSES AMONG SERBIAN ARMY COMMANDING OFFICERS
DURING NINETEENTH CENTURY WARS

Др Слободан Ђукић

УТИЦАЈ ОФИЦИРА ИЗ ХАБЗБУРШКЕ МОНАРХИЈЕ И ПРУСКЕ НА
СТВАРАЊЕ И РАЗВОЈ СТАЈАЋЕ ВОЈСКЕ У СРБИЈИ У XIX ВЕКУ22

Dr. Slobodan Đukić

THE INFLUENCE OF OFFICERS FROM THE HABSBURG MONARCHY AND
PRUSSIA ON CREATION AND DEVELOPMENT OF THE SERBIAN
STANDING ARMY IN THE 19TH CENTURY

Др Ненад Петровић

ВОЈНОКРИВИЧНИ ЗАКОНИ У СРБИЈИ ДО ПРВОГ СВЕТСКОГ
РАТА (УТИЦАЈ СТРАНИХ ИСКУСТАВА)47

Dr. Nenad Petrović

THE IMPACT OF FOREIGN EXPERIENCE UPON CODES OF MILITARY
JUSTICE IN SERBIA BEFORE WWI

- Др Јарослав В. Вишњаков
НА ТАЛАСИМА ДУНАВА: РУСКО-СРПСКА ВОЈНОЕКОНОМСКА
САРАДЊА ПРЕ И У ТОКУ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА70
Dr. Jaroslav Višnjakov
WAVES OF THE DANUBE: RUSSIAN – SERBIAN MILITARY AND
ECONOMIC COOPERATION BEFORE AND DURING THE FIRST
WORLD WAR
- Др Далибор Денда
ПОСЕТА ДР МИЛАНА СТОЈАДИНОВИЋА ТРЕЋЕМ РАЈХУ ЈАНУАРА
1938. ГОДИНЕ (ВОЈНИ И ПОЛИТИЧКИ АСПЕКТ)97
Dr. Dalibor Denda
MILITARY AND POLITICAL ASPECTS OF THE STATE VISIT OF
YUGOSLAV PREMIER-MINISTER DR. MILAN STOJADINOVIĆ TO THE
THIRD REICH IN JANUARY 1938
- Ма Данило Ковач
ХРВАТСКО-ИТАЛИЈАНСКЕ НЕСУГЛАСИЦЕ ЛЈЕТА 1941126
Ma Danilo Kovač
CROATIAN - ITALIAN DISPUTES IN THE SUMMER OF 1941
- Др Милутин Живковић
БИТКА ЗА ПЉЕВЉА 1. ДЕЦЕМБРА 1941. ГОДИНЕ143
Dr. Milutin Živković
THE BATTLE FOR PLJEVLJA, 1 DECEMBER 1941
- Др. Клемен Косјанчић
THE LAST MONTHS OF THE SDK. SRPSKI DOBROVOLJAČKI KORPUS IN
SLOVENIAN TERRITORY DURING THE SECOND WORLD WAR166
Др Клемен Коцјанчич
ПОСЛЕДЊИ МЕСЕЦИ СДК. СРПСКОГ ДОБРОВОЉАЧКОГ КОРПУСА
НА СЛОВЕНАЧКОЈ ТЕРИТОРИЈИ У ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ
- Др Миљан Милкић
ЗАПАДНА ВОЈНА ПОМОЋ ЈУГОСЛАВИЈИ У КОНТЕКСТУ
ЈУГОСЛОВЕНСКО-ИТАЛИЈАНСКИХ ОДНОСА 1951 - 1954185
Dr. Miljan Milkić
WESTERN MILITARY AID TO YUGOSLAVIA IN THE CONTEXT OF
YUGOSLAV – ITALIAN RELATIONS, 1951 - 1954

Др Татјана Милошевић ИЗМЕЂУ ИСТОКА И ЗАПАДА: СНАБДЕВАЊЕ ЈНА НАОРУЖАЊЕМ И ВОЈНОМ ОПРЕМОМ 1965 - 1969.....	206
Dr. Tatjana Milošević BETWEEN EAST AND WEST: THE SUPPLY OF YUGOSLAV PEOPLES ARMY WITH ARMS AND MILITARY EQUIPMENT, 1965 – 1969	
Др Георги Енгелхардт АГРЕСИЈА НАТО НА СР ЈУГОСЛАВИЈУ КАО ПРЕЛОМНА ТАЧКА ЗА ОДНОС РУСКОГ ДРУШТВА ПРЕМА ЗАПАДУ	235
Dr. Georgi Engelhardt NATO'S AGGRESSION ON FR YUGOSLAVIA AS A CRUCIAL ELEMENT IN RUSSIAN PUBLIC OPINION'S ATTITUDE TOWARDS THE WEST	

ПРИКАЗИ REVIEWS

Арпад Хорњак, <i>Сусрети и сукоби. Огледи о српско-мађарским односима</i> , Клио, Београд, 2017, 387 стр. (др Миљан Милкић)	249
Richard L. DiNardo, <i>Invasion: the Conquest of Serbia 1915. War, Technology and History</i> , Praeger, Santa Barbara, Cal., 2015, Xvi + 212 p., 19 illustrations, 2 maps, notes, bibliography, index (Dr. Harold E. Raugh)	254
Славиша Недељковић, <i>Дахијска времена на Косову и Метохији (1878 – 1899)</i> , Прометеј, Матица српска, Нови Сад, 2019, 248 стр. (др Милена Коџић)	256
Душан П. Стефановић, <i>Белешке са министарских седница уочи Великог рата</i> (приређивач и аутор уводне студије Велимир Иветић), Медија центар "Одбрана", Београд, 2019, 167 стр. (др Александар Животић).....	259
Александар Животић, <i>Путникова школа ратне вештине. Главни ђенералштаб Војске Краљевине Србије (1903 – 1914)</i> , Медија центар „Одбрана“, Београд, 2019, 401 стр. (др Далибор Денда).....	262
Мила Михајловић, <i>Италијански морнари за српску војску. Залог хуманости у одисеји пакла</i> , Чигоја-штампа, Београд, 2017, 249 стр. (др Милић Ј. Милићевић)	266

Александар М. Милошевић, <i>Српска прича: сећања из рата и револуције 1941 – 1945</i> (приредио Немања Девећ), Службени гласник, Београд, 2018, 474 стр. (др Раде Ристановић).....	270
Борис Томанић, <i>Горња Јасеница у другом светском рату: Аранђеловац и Топола 1941 – 1945</i> , Институт за савремену историју, Београд, 2019, 373 стр. Марко Б. Милетић).....	275

ИНФОРМАЦИЈЕ

INFORMATIONS

НАУЧНИ СКУП „КСЕНИЈА АТАНАСИЈЕВИЋ: О МЕНИ ЋЕ ГОВОРИТИ МОЈА ДЕЛА”, БЕОГРАД, 2. ОКТОБАР 2019. (пуковник др Миљан Милкић)	281
ОКРУГЛИ СТО „СРБИ И РУСИ У ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ: НА ПУТУ КА ВЕЛИКОЈ ПОБЕДИ”, БЕОГРАД, 21. ОКТОБАР 2019. (пуковник др Миљан Милкић).....	283
МЕЂУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА "THE PARIS PEACE CONFERENCE (1919) AND THE NEW INTERNATIONAL LIBERAL ORDER 1.0", БУКУРЕШТ (РУМУНИЈА), 25. -29. НОВЕМБАР 2019. (пуковник др Миљан Милкић).....	285

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

INSTRUCTION FOR AUTHORS

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ	289
--------------------------	-----

ЛИСТА РЕЦЕНЗЕНАТА ЗА LXIX ГОДИШТЕ

THE LIST OF REVIEWERS FOR LXIX ISSUE

ЛИСТА РЕЦЕНЗЕНАТА ЗА LXIX ГОДИШТЕ	303
---	-----

Оригиналан научни рад
Примљен: 15. јуна 2019.
Прихваћен: 12. новембра 2019.

344.1/.3(497.11)"1864/1901"(093.2)
COBISS.SR-ID 283801868

Др Ненад Ж. Петровић, научни сарадник
Институт за стратегијска истраживања, Београд
E-mail: npetrovic21@yahoo.com

ВОЈНОКРИВИЧНИ ЗАКОНИ У СРБИЈИ ДО ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА (УТИЦАЈ СТРАНИХ ИСКУСТАВА)

АПСТРАКТ: Чланак се бави анализом страних узора и утицаја код настанка два војна кривична законика у Србији 1864. и 1901. године. Текст је написан на основу литературе и примарних извора од којих су најважнији стручне расправе официра правника у часопису „Ратник”. Такође, чланак објашњава нека правна питања и разјашњава неке појмове и недоумице као што су принцип суђења по слободном судијском уверењу или право на цивилног браниоца (адвоката) у поступку пред војним судовима. Око ових питања изражавања су опречна мишљења у стручној литератури.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: војни кривични закон, војни судови, суђење формалним доказивањем, суђење по слободном судијском уверењу

На страницама *Ратника* од његовог покретања разматрана су разноврсна правна питања и проблеми.¹ У дотадашњој пракси

¹ Наводимо само најинформативније текстове. Општим правним питањима баве се прилози: Јован Ђорђевић, „Потреба изучавања кривичног војног закона и права, и о надлежности војних судова”, *Ратник*, децембар 1880, 1251–1258; *Исти*, „Нека основна правна знања ради бољег разумевања војно-кривичног закона”,

Србије од војника се није очекивало да познају ни грађанске нити војне законе али се захтевало да им се подвргавају, а од старешина и да повремено учествују у суђењима у својству судија поротника. Ово је стварало проблеме јер су официри већином били правни лаици. Због тога је корисно било теоретски упоредити страна искуства у уређењу војног правосуђа и праксу у разним европским земљама.² О тим утицајима и узорима сазнали смо на основу упоређивања теорије и праксе у појединим земљама. Познато је да су неки официри правосудне струке боравили на усавршавању у иностранству. У Дижону је 1900. године био на школовању војно-судски капетан друге класе Лука Момировић.³ Војислав А. Весовић, војно судски капетан, такође је тих година морао провести неко време у Француској на изучавању њиховог војноправосудног система, о чему напомиње у једном чланку.⁴

Најранији прописи који су се успутно тицали војнокривичне материје у Србији садржани су у *Закону военом*.⁵ Одредбе овог закона биле су уопштене и непрецизне.⁶ Први специјални *Воено судскій законикъ* донет је 28. априла 1864. године.⁷ Сачињен је по

Ратник, 1882, јул, 35–50; август, 156–164. Проблемом одговорности официра који погази заклетву и уђе у заверу против владара бавио се Димитрије Ђурић, „Једно питање из области позива војника”, *Ратник*, септембар 1890, 262–274. У вези са овим занимљив је чланак Др Милутина Миљковића, војносудског капетана прве класе „О бегству (дезертирању)”, *Ратник*, новембар 1896, 641–664.

² Такви су текстови: Ј. Гран, бригадни аудитор норвешке војске, „Уређење војног судства (у Русији и Немачкој)”, *Ратник*, 1890, август, 204–220; септембар, 343–357, новембар–децембар, 646–670; *Исти*, „Уређење војног судства у Аустро-Угарској”, *Ратник*, јануар 1891, 19–36; *Исти*, „Уређење војног судства у Француској”, *Ратник*, септембар 1891, 268–294; *Исти*, „Уређење војног судства у Грчкој”, *Ратник*, октобар 1891, 391–406. (Све текстове је са француског превео војносудски капетан Велислав Ђ. Миловановић.)

³ Слободан Ђукић, *Страни утицаји на развој српске војне доктрине 1878–1918. године*, (докторат одбрањен на Филозофском факултету у Београду 2013), 50.

⁴ Вој. А. Весовић, војно судски капетан, „О судским казнама и затворима војничким у француској војсци”, *Ратник*, фебруар 1900, 176–197.

⁵ *Законъ военный* донет је 31. октобра 1839. године. / *Зборник закона и уредаба изданих у Књажеству Српском*, 1, Београд 1840, или исто код Милоша Гојковића, *Зборник војних правосудних прописа (1839–1995)*, (Војноиздавачки завод и Новинско-информативни центар Војска, Београд 2000), 13–33./

⁶ Милош Гојковић, *Историја Југословенског војног правосуђа*, (Новинско-информативни центар Војска, Београд, 1999), 11–15.

⁷ *Зборник закона и уредаба*, 17, 140–227. Текст закона може се наћи и код М. Гојковића, *Зборник војних правосудних прописа*, 37–86. Измене и допуне овог закона донео је краљ Милан током рата против Бугарске 1885. године. (*Исто*, 87–90.) Закон је важио како за војнике стајаће тако и народне војске. Пре њега био је

узору на француски Code de justice militaire, који је у оно време важио за један од најбољих таквих законика.⁸ Њега је за српске прилике прилагодио први министар војни Кнежевине Србије француски потпуковник Иполит Монден (Hippolit Mondain). „Прилагођавање” је значило да се допуштају телесне казне којих није било у француском узору, чиме је плаћен данак домаћим приликама.⁹ Војносудски законик из 1864. углавном је био преписан из француског закона донетог 1857. године. Француски закон прописао је следеће казне: смртну за најтеже злочине; доживотну или временску робију (од пет до двадесет година); прогонство и депортацију у ваневропске територије; затвор са обавезним радом и без њега; војничку деградацију и новчану казну.¹⁰ Законик је у себи садржао материје више правних прописа као што су устројство и организација војних судова као и кривични војни законик. О истражном поступку у њему није било посебно говора, већ се примењивао онај предвиђен Кривичним законом из 1860. године.¹¹ У војном закону биле су прописане ригорозне казне за кривична дела која би починили официри, подофицири, редови и цивили на служби у војсци како у ратном тако и у мирнодопском стању. За војнике су биле предвиђене и казне батинама.¹² Војни

донет Закон о војничкој дисциплини (Архив Србије (АС), Државни савет (ДС), ролна 315, 1862, бр. 498, листови 29–49). Закон о војничкој дисциплини у параграфима 40, 42 и 43 предвиђа батинање као казну за „просте војнике”. (Исто, л. 39а, 40, 40а.)

⁸ М. Гојковић, *Историја Југословенског војног правосуђа*, 16.

⁹ Драга Вуксановић-Анић, *Стварање модерне српске војске. Француски утицај на њено формирање*, (Српска књижевна задруга и Војноиздавачки и новински центар, Београд 1993), 51.

¹⁰ Вој. А. Весовић, „О судским казнама и затворима војничким у француској војсци”, 177–186. Српски војни кривични закон из 1864. године познавао је следеће врсте казни: смрт, робија, заточење, затвор, батине (укинуте 1873. године), деградација и лишење чина. (*Зборник закона и уредаба*, 17, 167.)

¹¹ Драган Николић, *Кривични законик Кнежевине Србије*, (Градина, Ниш 1991), 195–282 (текст „Криминалног (казнителног) законика за Књажество Србију”).

¹² Батинање је иначе стара казна која је постојала још у време Карађорђа, а коју је прихватио и Кривични законик из 1860. године. Његови параграфи 32 и 33 прописали су казну од најмање 10 до највише 50 удараца штапом по дебелом меду, а за млађе од 18 година и особе женског пола шибом. Лица старија од 50 година нису се могла осудити на ову врсту казне. Осуђени се нису смели тући на јавном месту. На ову казну поглавито су осуђивана „бешчасна лица” као што су скитнице, слуге, шерти, надничари, крадљивци, пустахије. Временска казна могла се претворити у кажњавање батинама у случају када би боравком у затвору материјално трпела породица осуђеног. А могло је да буде и обратно: уколико осуђени не би могао поднети батине, онда су се исте претварале у казну затвора.

судови су током тридесетседмогодишњег важења овог закона били састављени искључиво од официра који нису били правосудске струке. Само је *аудитор* био официр са правним образовањем, нека врста секретара суда, који је спроводио истражни поступак. Саслушању код аудитора присуствовала су два сведока из војске у истом рангу као осумњичени: ако је био редов – редови, ако је био подофицир – подофицири, а уколико је био официр – официри. Они су се такође потписивали на записнику саслушања. Судије је постављао министар војни на предлог начелника стајаће војске. Није била предвиђена могућност браниоца како у истрази тако ни пред судом. Аудитор који је спроводио истрагу био је заправо и тужилац јер је на почетку суђења читао реферат о истрази и друге релевантне списе. Пресуда се оптуженом није достављала у писаној форми, већ би му била прочитана а жалбу је могао да изјави посредством аудитора. Казне су биле ригорозне.¹³

Бројне су биле мањкавости овог закона а највећа је лежала у његовој застарелости и неусаглашености са променама које су наступиле у државном и војном поретку Србије. Требало је да протекне тридесет и седам година до усвајања новог закона. Између 1875. и 1900. године створено је чак 15 комисија за израду пројекта новог војног кривичног закона али ниједна није дошла до жељених резултата.¹⁴ У периоду између доношења два војно-

Према Војносудском закону из 1864. године, параграфима 82 и 83 одређено је да се казна батинањем извршава у распону између 30 и 50 удараца, а изриче се онда када, према процени, друге казне не би показале целисходност. Батине су укинуте и за цивиле и за војску 1873. године. (Момчило Грубач, *Телесна казна у Србији од Првог српског устанка (1804) до њеног укидања (1873). 130 година од укидања телесне казне у ослобођеној Србији*, (Службени гласник, Београд 2004.); Мило Ђурђевац, „Народна војска у Србији 1861–1883”, *Војноисторијски гласник*, 4, (Војноисторијски институт ЈНА, Београд 1959), 85.) Према једном документу изгледа да је у народној војсци извршење телесне казне, супротно одредбама општег кривичног законика, могло бити извршено јавно пред стројем војника. (Ненад Ж. Петровић, „Дисциплинско кажњавање народних војника округа Јагодинског на примеру једног документа из 1866. године”, *Корени*, 8–9, (Историјски архив Јагодина, Јагодина 2010–2011), 53–58.)

¹³ М. Гојковић, *Историја Југословенског војног правосуђа*, 16–30.

¹⁴ Др Милутин Миљковић, војно судски мајор, „Критички поглед на Пројекат закона о поступку војних судова у кривичним делима и закона о устројству вој. Судова”, *Ратник*, мај 1897, 660–671; *Исти*, „Критички поглед на пројекте војно-казненог законика, закона о устројству војних судова и законика о поступку војних судова у кривичним делима за време мобилног или ратног стања”, *Ратник*, септембар 1897, 288–311. О овим законима пише Славица Б. Ратковић-Костић,

кривична закона донета су два закона о устројству војске: 1883. и 1886. године.¹⁵ У првом, који је значајан по увођењу сталног кадра, односно стајаће војске, неколико чланова посвећено је војној судској струци. Тако је чл. 47 предвидео да се за војној судске офицере постављају само они који су са добрим успехом завршили правни факултет и одслужили стални кадар, провели најмање две године у суду макар као писари и положили аудиторски испит.¹⁶ Закон из 1886. године дописао је у члану 48 уз старе захтеве још и да је кандидат за војној судског официра служио са добром оценом у судској струци или као јавни правозаступник. Али за приправнике за место аудитора могли су бити примљени у чину потпоручника и „одлични правници“ без овог последњег услова.

Од 1894. године почело се озбиљније радити на пројектима војнокривичног законодавства. Тада је образована комисија која је требало да припреми предлоге нових закона. *Пројекат закона о уређењу војних судова* урађен је по узору на *Закон о организацији војних судова* у руској војсци и свео се на превод са руског.¹⁷ Према руском закону првостепени војни судови били су организовани у пуковима, дивизијама и коњичким бригадама, а постојао је нарочити суд за офицере, војне чиновнике и војне свештенике. Као другостепени успостављен је Велики војни суд.¹⁸ Према предлогу и коначно усвојеном решењу Војнокривичног закона првостепене судове чинила су тројица судија, од којих један официр правне струке и два официра било које струке, а другостепени суд два официра правне струке и тројица било које струке. При опредељивању за мешовити састав суда састављен од стручњака и

Европеизација Српске војске 1878-1903, (Војноисторијски институт, Београд 2007), 359-365. Године 1901. донети су и ступили су на снагу: „Закон о устројству војних судова“ (*Зборник закона и уредаба*, 56, Београд 1903, 156-167); „Војни казнени законик“ (*Исто*, 208-243); „Законик о поступку војних судова у кривичним делима“ (*Исто*, 247-331).

¹⁵ *Службени војни лист*, бр. 1, Београд 8. јануар 1883, 1-27; бр. 43-44, Београд 12. новембар 1886, 1007-1042.

¹⁶ Овај испит је вероватно одговарајући данашњем правосудном испиту који полажу кандидати за положаје тужиоца, судија и адвоката.

¹⁷ М. Гојковић, *Историја Југословенског војног правосуђа*, 30-32; С. Б. Ратковић-Костић, н. д., 360; Гојко Павловић, „Сувремено стање нашег војнокривичног законодавства“, *Ратник*, децембар 1900, 334.

¹⁸ Михаило Васић, војно судски капетан I класе, „Мисли о преустројству нашег војног судства“, *Ратник*, јун 1899, 121-158. Васић је бранио предлог да се код нас успостави мрежа и организација судова по руском узору.

правних лаика руководило се примерима из Италије, Белгије, Аустрије, Немачке, Швајцарске и Русије.¹⁹ Пројекат Војнокривичног законика био је урађен по узору на немачки закон који је у оно време био један од бољих. Одредба о некажњивости официра уколико је због напада на своју част одмах употребио оружје преузета је из аустроугарског примера. За редовну истрагу били су задужени војни иследници војносудски официри, а постојала је и ванредна истрага коју су вршили претпостављени команданти. У овоме се преузимало решење из законодавстава Француске, Италије, Швајцарске, Белгије, Русије и Бугарске. За решавање о почетку истраге било је предвиђено да о томе одлуке доносе надлежни претпостављени, односно министар војни, у зависности од тога који чин или звање има осумњичени, у чему се упориште такође налазило у законодавствима Француске, Русије, Немачке и Бугарске. Према Пројекту је по питању начина доказивања кривице требало да се усвоји „суђење по уверењу” а не као до тада суђење према принципу „формалног доказивања”. Овакво суђење према убеђењу већ се примењивало у већини страних земаља – у Русији, Француској, Италији, Белгији, Швајцарској, Бугарској, Немачкој. Међутим, у коначно усвојеном српском закону ипак је сачувано начело формалног доказивања у коме се сматрало валидним само оно што је строго према формалним прописима Закона доказано. Супротно, према новој теорији која је узимала маха у Европи, судија није био везан ни за каква строга правила о доказима, већ је требало да образложи своју пресуду. Домаћи законодавац сачувао је стару праксу формалног доказивања која је тада била очувана само још у Аустроугарској. Формална теорија доказивања кривице била је усвојена и општим Кривичним закоником који је тада важио у Србији.²⁰ У вези са свим овим и

¹⁹ М. Гојковић, *Историја Југословенског војног правосуђа*, 33; 39–41. Поротно суђење у Србији уведено је Уставом из 1869. године. „Поротни суд” је такав у којем су судије лаици део судског већа и чине већину у њему. Такав систем је присутан у континенталном праву док је у англо-америчком праву порота издвојена у засебно тело које одлучује само о питању кривице одн. невиности оптуженог. (Татјана Бугарски, „Судије поротници и оцена доказа по слободном судијском уверењу”, *Зборник радова Правног факултета*, вол. XLVIII, бр. 3, (Правни факултет у Новом Саду, Нови Сад, 2014), 221–228.

²⁰ М. Гојковић, *Историја Југословенског војног правосуђа*, 34–36; 51–53. Око исправности пресуђивања по „слободном судијском уверењу” које је данас на снази у Србији воде се код нас још увек полемике. Овај принцип је од Француске

другим питањима долазило је до стручних полемика које нам откривају дилеме, утицаје и узоре код писања домаћег Војнокривичног закона.

* * *

Када се ишчитају текстове настали пре, током и непосредно по доношењу ових војних закона може да се примети како су постојала два из темеља супротстављена виђења, либерално и нелиберално. Велике полемике вођене су нарочито око два питања: Каква треба да буде одбрана оптуженог пред судом и да ли треба признати принцип јавности суђења? Супротстављена гледишта износили су Милутин Миљковић и Гојко Павловић.²¹ Павловић устаје против јавности суђења сматрајући да она није увек оправдана ни пред грађанским судовима, а поготову није пред војним. Закони морају бити одраз правне свести народа у

буржоаске револуције присутан у континенталном праву. Он не значи да судија може судити самовољно и арбитарно без ослоња у чињеницама како то многи погрешно разумеју. Овај принцип значи невезаност судије унапред постављеним правилима о томе шта треба сматрати доказаним а шта не. Он омогућава судији да неометан формалним начинима резоновања, искључиво на основу сопственог знања, искуства и савести, примењујући начело *in dubio pro reo* (уколико постоји двоумљење онда се доноси увек одлука у корист оптуженог), да донесе најисправнији закључак о одређеном факту. На пример ако би два сведока теретила некога, судија према овом начелу не би морао да то узме као готов доказ за нечију осуду а да нема још неке чињенице одн. материјалне доказе. Ово важи још више уколико би посумњао у веродостојност исказа и валидност сведока. Као што је данас одбачен средњовековни 'божји суд' којим се у случају два опречна става учесника у процеси доказивала невиност тиме што би се усијано железом голим рукама пренело од улаза у цркву до олтара. И супротно, неко би био проглашен кривим јер у томе није успео или је одбио да се подвргне оваквом тестирању. Тако је и формално начело доказивања кривице само уз помоћ два сведока напуштено. (Миодраг Мајић, „Шта је слободно судијско уверење?“ www.emins.org/sta-je-slobodno-sudijsko-uverenje. Сајту приступљено 12. новембра 2019. године.) Изведене доказе суд оцењује по слободном судијском уверењу које се заснива на општеприхваћеном знању, искуству, рационалном мишљењу и логичком закључивању. (Т. Бугарски, н. р., 228–231)

²¹ М. Миљковић, „Критички поглед“, *Ратник*, мај 1897, 660–671. Г. Павловић, „Одбрана пред војним судом“, *Ратник*, октобар 1900, 134–165; *Исти*, „Установа јавности код војних суда“, *Ратник*, октобар 1896, 460–473. Павловић се бавио проблемом оптужбе у тексту „Организација оптужне власти у војсци“, *Ратник*, 1903, мај, 64–76; јун–јул, 228–246. Први део овог рада изашао је у свечаном броју украшеном тробојком и са прокламацијама пучистичке владе Јована Авакумовића, као и наредбом војсци новоизабраног краља Петра Карађорђевића. Као мото чланка истакнута је латинска максима: *Errare humanum est*. Да ли је то била иронија или тенденција да о оптужној власти у војсци објави текст непосредно после учесника које су официри извршили над својим врховним командантом?

којем се примењују, а не копије туђих решења, јер су у противном штетни и биће самим животом одбачени. Такав је, по његовом мишљењу, био Војносудски законик из 1864. године, који је био *копија француског законика*. Поручник Павловић истиче аргументе из сопственог најнепосреднијег увида у праксу одричући нестручној јавности било какву могућност да просуђује о учињеном делу: „Што се тиче, пак, тога, да ли ће присутна маса света бити уверена у правилност поступка судског на претресу и у правичност његове осуде, – то је без икаквог значаја. *Јер, ако је суд спао до тога, да му правилност у раду и правичност у оцени изриче гомила скупљеног света, онда би такав суд спао на најнижи ниво свога достојанства.*”²² С обзиром на то да се суђења одржавају у радно време, њима углавном присуствују беспослени и доколичари. Аутор поред овог практичног резона уводи и теорију да се војно законодавство за разлику од цивилног, осим познатих извора (писани закони, обичајно право и судска пракса), заснива и на *верности краљу, одбрани отаџбине, безусловној послушности претпостављенима и ненапуштању заставе до последње капи крви*. Штетно је да цивили присуствују војним процесима и да шире у јавност детаље, а још је штетније да се војницима то исто омогући јер би поколебало дисциплину и уздрмало субординацију. У касарнама би се проширило дебатоване о исправности или неисправности појединих судских одлука док би старешине које су на пример кажњене због злостављања војника изгубиле ауторитет када би војници присуствовали њиховим суђењима.²³

Павловић сматра да *оптужени има право на браниоца за сва кривична дела* али не обавезно, већ се може бранити и самостално осим за најтежа дела за која је предвиђена смртна казна, робија или заточење. Такође, оптужени пред војним судом може имати браниоца *само из редова војних лица*, који су дужни да заступају свог брањеника без новчане надокнаде. *Оптужени не може имати*

²² Гојко Павловић, војносудски поручник, „Установа јавности код војних судова”, *Ратник*, октобар 1896, 465, подвукао Н. П.

²³ Ни у немачком војном законодавству није била предвиђена јавност процеса. (Ј. Гран, „Уређење војног судства (у Русији и Немачкој)”, *Ратник*, новембар–децембар 1890, 661) У усвојеном „Законику о поступку војних судова у кривичним делима“ од 15. фебруара 1901, није изричито предвиђена јавност суђења али се не каже ни да су претреси затворени за јавност. (Одељак „О претресу”, *Зборник закона и уредаба*, 56, 296–309)

браниоца током истраге него тек од подизања оптужнице.²⁴ Параграф 174 прописивао је да оптужени има право да се на војном суду брани сам или преко браниоца. Међутим, бранилац је могао бити *само активни официр* било којег рода или струке. За тежа дела учешће браниоца било је обавезно док је за остала дела оптужени могао да се брани самостално. У случају да оптужени сам не именује браниоца, суд то чини из редова судских официра, а у њиховом недостатку именује било ког официра. Према параграфима 3 и 96 постојала је могућност учешћа приватног тужитеља у судском процесу пред војним судовима у случају да је приватно лице претрпело штету. Он је тада имао права да именује сведоке, да подноси доказе и разматра и преписује акта кривичног предмета. Логично је, мада то није изричито наведено у закону, да је у овом случају то могао да буде адвокат приватног тужиоца.²⁵

Предложена решења из пројекта често су упоређивана са законима других земаља да би се дошло до што сврсисходнијих решења. Истицано је како према француском и руском законодавству оптужени пред војним судовима за извесна кривична дела лакше природе није морао имати браниоца. Према супротстављеном становишту правних теоретичара, он га у сваком случају мора имати. Павловић је нагињао овом другом мишљењу. Оповргавао је разлог да би у процесима за лакша дела бранилац могао да развлачи поступак. Свако има право на праведно суђење и с циљем долажења до истине мора му се омогућити помоћ

²⁴ Г. Павловић, „Одбрана пред војним судом“, 161–165. У последњем пасусу овог чланка Павловић је изнео једну тврдњу коју је касније сам исправио. Написао је како је комисија у пројекту закона *подржала установу браниоштва пред војним судовима и у време мобилног и ратног стања*. Он себе демантује: „Овде сматрам за нужно да скренем пажњу читаоцима, да је погрешно у овом чланку при крају одштампано, да је установа бранилаштва задржата за време мобилног и ратног стања, *јер је она уведена само за време мира*.” (Г. Павловић, „Сувремено стање нашег војно – кривичног законодавства“, *Ратник*, децембар 1900, нап. 1, стр. 354, подвукао Н. П.) Павловић је и после усвајања закона остао при ставу да пред војним судом могу бранити само официри. (Гојко Павловић, судски капетан прве класе, „Одбрана пред војним судом“, *Ратник*, 1902, септембар, 136–143; октобар, 264–269.) Војна законодавства Немачке, Француске, Швајцарске, Италије, Румуније и Грчке дозвољавала су да оптужени изабере себи браниоца како од војних лица тако од грађанских адвоката. У Русији и Бугарској прављена је разлика према тежини дела па је оптужени за кривична дела морао узети војно лице за браниоца а за остала је могао ангажовати адвоката.

²⁵ „Законик о поступку војних судова у кривичним делима“, *Зборник закона и уредаба*, 56, 247, 274, 292.

браниоца, али само из редова војних лица. У Француској је било допуштено узети браниоца или из редова професионалних адвоката или од војних лица, па чак и међу лаицима – рођацима и пријатељима! Али, уколико адвокат у току процеса говори против закона и власти, војни суд му је могао одмерити дисциплинску казну, па га чак казнити *брисањем из списка адвоката*!²⁶ Што се тиче Немачке, ту је владиним предлогом закона било предвиђено да оптужени нема право на адвоката у истрази, али је парламент ипак озаконио да окривљени има и ово право. У Немачкој је било ко по избору оптуженога могао да му постане бранилац.²⁷ Русија је имала рестриктивније решење: закон је допуштао браниоца само на главном претресу а не током истражног поступка, адвокати су могли бранити у поступцима пред војним судовима тек у случају да су са канцеларијом у граду у којем постоји окружни суд и да се овај сагласи са њиховим ангажовањем. Углавном су тамо војна лица судске струке или кандидати за ову струку били браниоци у војним поступцима. У случају ратног стања проширивао се круг

²⁶ Г. Павловић, „Одбрана пред војним судом”, 150–151. У једном чланку Павловић ће узгред напоменути да је у Француској под утицајем процеса Драјфусу био поднет законски предлог да се грађанским судовима предају у надлежност сва општа кривична дела која су извршили војна лица у мирнодопско време *осим оних извршених у обављању службене дужности*. Драјфус је био оптужен да је починио један специфичан деликт везан за службену дужност – одавање војних тајни. Павловић је несклон ширењу грађанског правосуђа на војна лица. Он у француском случају види „утицај од стране заинтересованих у овом спору држава”. (Г. Павловић, судски капетан прве класе, „Поводом чланка руског пуковника А. С. Ликошина”, *Ратник*, 1902, мај, нап. 1, стр. 68.) Општа тенденција Павловићевог текста јесте да војни судови и у мирно доба морају судити *свим преступима* које учине војници, подофицири и официри. На ово је реаговао Драгомир Ј. Антула, судски капетан друге класе, „О надлежности војних судов”, *Ратник*, новембар 1902, 319–328. Антула стаје на страну пуковника Ликошина по питању надлежности цивилних судов у деликтима које изврше војна лица у мирно доба. Он се позива на француске ауторе и праксу почевши од Револуције па показује да нема основе да се војници суде по војним законима а не по цивилним уколико њихов деликт спада у ред општих. На крају текста истиче: „Никоме се не може рећи да није војник и патриота само за то (SIC) што налази да у случајевима где су општа кривична дела у питању, војни судови, као изузетни, треба да уступе место грађанским судовима као редовнима. /.../ У времену када се проширио видокруг човечности, када се војска све више и више меша са самим народом, кад је давно и давно прошла епоха у којој се друштво делило на класе са засебном јурисдикцијом и особеним законима за сваку: било би необјашњиво захтевати постављање непробојне преграде између грађанског и војног законодавства, на штету правде, и допустити да и даље карактер и друштвени положај учиниоца дела, а не природа истога, одређује надлежност суда.” (*Исто*, 327–328.)

²⁷ Г. Павловић, „Одбрана пред војним судом”, 152–155.

бранилаца на све официре без обзира на струку, а уколико их није било, разматрање дела се није смело одлагати, већ оптуженоме није преостајало друго него да се сам брани.²⁸

* * *

Судови су се према пројекту закона делили на тројаке: пуковске и дивизијске; суд коњичке бригаде; суд за официре. Установа пуковских судова преузета је из руског законодавства. Према Миљковићу, у домаћим условима пуковски судови били би излишни.²⁹ Пројекат закона давао је претпостављеноме право да стави у притвор осумњиченог за кривично дело. Иако је у војсци, због њене специфичности, било очекивано да овакво право буде шире засновано него у грађанству, ипак коментатор налази да је претерано давати старешини такво право. Оно се косило са правним начелима и разумом. Ваљало би предвидети тачно за која кривична дела претпостављени може да ставља у притвор, а свакако оставити и право на жалбу вишем суду.³⁰ Миљковић критикује и предлог да се преметачина и одузимање ствари може обављати под одређеним условима и у становима представника страних држава. Он је противан из начелних разлога јер је тако

²⁸ Исто, 156–160.

²⁹ Усвојеним законом нису предвиђени пуковски судови. Као првостепени су уведени дивизијски судови који су судили редовима и подофицирима, као и посебан Војни суд за официре у Београду надлежан за официре, војне чиновнике и војне свештенике из свих дивизијских области. Као другостепени суд који је одлучивао у жалбеном поступку уведен је Велики војни суд. Првостепени судови састављени су од тројице, а Велики суд од петорице чланова. У Дивизијском суду је један члан официр судске струке, а двојица су официри поротници било којих родова или струка, а у Великом суду двојица су официри судске струке, а тројица официри поротници било којих родова или струка. Суђење је пуноважно ако му присуствује комплетно веће. („Закон о устројству војних судова”, *Зборник закона и уредаба*, 56, 156–167.) Гојко Павловић, судски капетан прве класе, „Требају ли нам пуковски судови?”, *Ратник*, јул 1902, 257–285, такође се противио пуковским судовима као нецелисходним.

³⁰ М. Миљковић, „Критички поглед”, *Ратник*, мај 1897, 664. Закоником о поступку војних судова предвиђено је да у притвор стављају команданти пукова и старешине равнога положаја (пар. 66 и 68) у случају када је лице окривљено за дела која повлаче казну већу од две године затвора или за бешчасна дела или за које се сумња да би хтели побећи (пар. 143). Међутим, параграф 69 прописује да „кад се догоди кажњиво дело сваки војни старешина има право да окривљенога, који му је потчињен, стави у притвор, у име претходне мере, и о овоме дужан је редовним путем одмах извести свога претпостављенога, који је надлежан, да нареди редовну истрагу, чија је одлука извршна”. (*Зборник закона и уредаба*, 56, 268.)

нешто супротно међународном праву.³¹ Аутор оспорава и друге мањкавости које иду науштрб права окривљеног: што је суд већински састављен од официра неправосудне струке, оштро оспорава право да код пресуда изречених у пуковском суду командант пука има право да казну потврди или умањи јер се то противи начелу да само другостепени суд може преиначити првостепену пресуду. Миљковић у овим рестрикцијама права препознаје лоше угледање на руске узор.³²

Као антипод напред наведеним размишљањима, у свом полемичком осврту капетан Михаило Васић наводио је примере Велике Британије и Француске, где је командант пука имао овлашћење да самостално као другостепени орган потврди, ублажи, ослободи казне или нареди поновни поступак, а у Русији и Бугарској чак и право да пооштри казну. Посебно истиче пример Британије, која је позната по либерализму, па ипак у њеној армији је пракса да у жалбеном поступку код мањих деликата командант пука наступа као другостепени орган. Такође је против тога да у састав првостепеног пуковског суда улази официр правник, већ захтева да овај суд буде *искључиво поротни састављен од трупних официра*. Тек у дивизијским судовима, који би судили за теже повреде закона, налазио би се један војни судија професионалац, а остали чланови већа били би официри поротници без посебног правног образовања. Такође, Васић се залагао за „еластичније” доказивање кривице: према његовом мишљењу, као доказ престапа против субординације довољан би био само рапорт претпостављеног којим се утврђује тако нешто *без икаквих других сведочења и извођења доказа*.³³

³¹ Исто, 665. Параграфом 128 Законика о поступку војних судова предвиђено је да су претрес и одузимање ствари у становима представника страних држава могући по допуштењу тог представника које се прибавља преко министра иностраних дела. (*Зборник закона и уредаба*, 56, 281.)

³² Исто, 668. Усвојеним законом само су другостепени судови могли да решавају о првостепеној пресуди.

³³ Михаило Васић, војносудски капетан прве класе, „Мисли о преустројству нашега војнога судства”, *Ратник*, јун 1899, 121–158. Занимљиво да Васић овакво у суштини рестриктивно тумачење права које иде против окривљеног повезује са слободним судијским уверењем: „Суђење по убеђењу одавно је већ почело да истискује суђење по формалним, законским доказима; оно је усвојено у великој већини европских држава /... / Војни суд у ствари је поротни суд, и он ће то бити и онда, када би у његов састав ушли правници, за што у осталом нема никакве потребе, и онда настаје питање: по ком основу може се од поротника тражити

Нови Миљковићев текст заокружио је његове погледе изнете на линији либералних правних начела. Најзначајније се чини оспоравање предлога према коме се *покушај кривичног дела изједначавао са извршеним делом*, што је било противно модерној теорији и пракси. Писац износи разуман став да се *код покушаја мора одмеравати блажа казна него код извршеног дела*.³⁴ Припрема дела може бити изједначена са извршењем *само код преврата и велеиздаје* и тако се по правилу у свету практикује. Код свих осталих деликата *припрема уколико иза ње није уследио покушај извршења апсолутно је некажњива у модерним законодавствима*. Такође је пројектант закона био ригорозан и у погледу кривичног дела бекства из војске јер се на њега *не односе одредбе о застаревању*. Миљковић мисли да се овим хтело обесхрабрити бежање, односно избегавање служења војске, али налази да то неће бити сврсисходно. Ако после истека одређеног времена застаревају чак и кривична дела убиства, онда *зашто само за бекство из војске није предвиђено застаревање?! Миљковић сматра да се превенција не може остварити на тај начин, већ развијањем осећања грађанске дужности*. Аутор пројекта очигледно се држао начела застрашивања, али оно није довољно да спречи чињење кривичних дела, сматра Миљковић и још више стаје на страну поборника сужавања изрицања смртне казне: „нека законодавства већ одустају од смртне казне, па прибегавају казни лишења слободе, која кад се рационално примењује, најбоље води жељеној сврси”.³⁵ Са овим у вези сматрао

познавање законских прописа о доказима? Они их не знају и не морају да знају, јер им је позив са свим (SIC) друго.” (Исто, 157.) Усвојено је решење како је Васић предложио иако је задржан принцип формалног доказивања: рапорт претпостављеног о повреди старешинства суд је могао узети као доказ „ако је, према околностима дела, повређенога и учиниоца вероватно, да је окривљени дело извршио”. („Законик о поступку војних судова у кривичним делима”, *Зборник закона и уредаба*, 56, 263.) За неистините рапорте и недопуштене молбе, жалбе и тужбе биле су прописане казне.

³⁴ Неколико година по усвајању новог закона појавиле су се критике. Међу њима да Војни кривични законик није прописао казне за покушаје преступних дела („преступи” су била блажа кривична дела од „злочиних”). Аутор је тражио да се пропишу казне и за покушај које би износиле најмање половину казне предвиђене за свршено дело. (Љуб. А. Дабић, судски капетан, „Махне и недостаци наших војних кривичних закона”, *Ратник*, јун 1905, 949–957.)

³⁵ М. Миљковић, „Критички поглед на пројекте војно-казненог законика, закона о устројству војних судова и законика о поступку војних судова у кривичним делима за време мобилног или ратног стања”, *Ратник*, септембар

је да смртну казну у редовном стању не би требало изрицати. Она нема никакву сврху јер не служи поправци злочинца нити може да успостави правду враћањем једног зла другим. Само у ратном стању требало би оставити могућност за смртну казну и то за одређена дела. Оно што је најзанимљивије у овом изузетно либералном приступу јесте критика предлагача закона зато што није уопште предвидео, намерно или не, нека кривична дела међу којима су шпијунажа и непридржавање међународног хуманитарног права у рату! Како је Србија, до момента писања Миљковићевог чланка, била приступила Женевској конвенцији, то је била дужна да у своје законодавство унесе санкције за непридржавање исте: „Како је држава по међународном праву, одговорна у случају повреде које од ових одредаба, то је она и дужна да се постара, да се те повреде не дешавају, и ако се десе, да их казни опортуним (SIC) казнама.”³⁶ У војном кривичном закону усвојеном 1901. године прописано је било кажњавање само за пљачку, отимање и опустошавање учињено у мобилном или ратном стању.³⁷ Није посебно предвиђено кажњавање за ратне злочине извршене према заробљеним или предатим војницима нити према цивилима, а тога нема ни у општем кривичном закону донетом додуше у време када се међународно ратно право тек припремало. Ово може да чуди јер је Краљевина Србија била у првом кругу потписница Хашке конвенције о правилима ратовања на копну 1899. године. Ипак, важило је правило да све оно чега нема у војном закону третира се по одредбама општег кривичног законика, па се тако свако убиство или свако силовање морало кажњавати по њему, а казне су биле ригорозне.

1897, 288–296. Смртна казна била је предвиђена за широк распон дела и у цивилном и у војном кривичном закону Србије. Смртна казна укинута је у Србији тек 2002. године. О томе пише Иван Јанковић, *На белом хлебу. Смртна казна у Србији, 1804–2002*, (Београд: Службени гласник, 2012)

³⁶ Исто, 308. У независном војном листу *Српска стража* који је излазио током 1895. и 1896. године појављивали су се и такви текстови којима се захтевало да српска војска спроводи „ратно лукавство” тако што *неће поштовати међународне конвенције о начину ратовања!* (Такав је нпр. текст: Батушанин, „Основи војничке снаге”, *Српска стража*, 1/ 1896, 4.)

³⁷ Глава XXIV, параграфи 146–152. (*Зборник закона и уредаба*, 56, 241–243.)

* * *

Потпуно супротни Миљковићевим назорима су неки текстови који су се појавили 1899. и 1900. године на тему војнокривичног законика. Осим наведеног чланка Михаила Васића, још неколико текстова вредно је пажње јер су, дајући преглед уређења војног правосуђа, вођења истражног поступка и казнене политике у иностранству, правдали потребу измена војног законодавства у Србији углавном у рестриктивном правцу.³⁸ Закони усвојени почетком 1901. године показали су да је утицај ове групе правника, а још вероватније и политичара истог мишљења, био претежнији.

Војислав Весовић, који је провео неко време на студијском упознавању са француским војним правосудним и казним системом, афирмативно описује режим издржавања казни, бар на примеру два затвора у Паризу која је посетио.³⁹ Посебно нам се чини значајним то што Павловић предлаже да се и у Србију уведу, попут Русије, систем „дисциплинских батаљона” заправо кажњеничких јединица у којима би служили војници кажњени за специфична дела као што су кршење субординације, бекство, непослушност, повреда стражарске дужности и слично. Први пут су овакве јединице у Русији створене 1878. године. Казне су се кретале од најмање једне до највише три године, уз губитак неких

³⁸ Аноним, „Војни кривични судски поступак и уређење војних судова у Немачкој”, *Ратник*, јануар 1900, 51–60 (превод од В. и М.); Вој. А. Весовић, војно судски капетан, „О судским казнама и затворима војничким у француској војсци”, *Ратник*, фебруар 1900, 176–197; Гојко Павловић, војносудски капетан прве класе, „Систем војних судова и право изјаве жалбе против одлука војних судова у страним државама”, *Ратник*, септембар 1900, 52–86; *Исти*, „Сувремено стање нашег војно – кривичног законодавства”, *Ратник*, децембар 1900, 333–371. *Исти*, „Одбрана пред војним судом”, *Ратник*, октобар 1900, 134–165; *Исти*, „Дисциплински батаљони у Русији”, *Ратник*, новембар 1900, 245–276.

³⁹ Вој. А. Весовић, „О судским казнама”, 187–197. Радило се о затворима са радионицама у којима су кажњеници производили одевне и друге предмете, за шта је писац пун похвале и препоручује да се исто уведе и код нас. Један затвор је био у самом Паризу, назван по улици у којој је био смештен *Cherche-Midi*, а други у предграђу, у тврђави *Viçète*. У оба затвора били су смештени затвореници кажњени затвором до пет година. Због тога са зрном соли можемо примити описе ова два затвора који су били, за ондашње прилике, веома хумани. Најтежи затвореници одашиљани су на робију са принудним радом (*les travaux forcés*) у прекоморске поседе какви су Нова Каледонија и Француска Гујана. Тамо су издржавали казну, по речима самог Весовића, радећи на најтежим пословима. (*Исти*, 181.) Неки војни затвори били су смештени у Алжиру. (*Исти*, 186.)

права и олакшица у служби. Време проведено у њима рачунало се у рок службе. Војници упућени у ове батаљоне пролазили су обуку као и сви други, али су морали и да обављају тешке радове. Казна им је могла бити умањена због доброг владања. Уколико би им по отпуштању из кажњеничких јединица преостало још од војног рока, тада су враћани у регуларне јединице. Кажњеничке јединице биле су потпуно одвојене од осталих, имале су и своје цркве са свештеницима који су војницима држали часове веронауке и моралне поуке. За оне који би се у кажњеничким јединицама огрешили о ред и дисциплину биле су предвиђене изолације (самице) али и батинање до сто удараца, на шта је кажњавао претпостављени. Постојала је такође могућност да суд неке претвори затворску казну у батине од 100 до 300 удараца.⁴⁰ Законом о устројству војске из 1901. године у српској војсци уведене су кажњеничке јединице.⁴¹ Чланом 10 било је предвиђено стварање нарочите дисциплинске команде за војнике који су због лошег владања уклоњени из трупе као и за оне који се намерно осакате.⁴²

* * *

У иностранству је праћено стање у српској војсци и исказиван је интерес за проучавање њених правних установа. Читањем и прештампавањем ових текстова у Србији добијало се страно мишљење о нашим приликама. Руски судски пуковник Ликошин написао је критички интониран текст о тек усвојеном српском војном кривичном закону. Ликошинов чланак публикован је јануара 1902. године у руском часопису *Весник права*, а тежини његовог мишљења доприноси што је био професор војног кривичног поступка на Војноправној академији.⁴³ Осим похвала, руски професор је у свом тексту изнео и низ покуда на новоусвојени српски законик. Занимљиво је да Ликошин у руском журналу критикује српског законодавца што се превише угледао на руско војно кривично законодавство. Могуће да је ово био

⁴⁰ Г. Павловић, „Дисциплински батаљони у Русији”, 251, 265–266. У француском и немачком систему војног кажњавања постојале су изолације, али не и телесне казне.

⁴¹ *Зборник закона и уредаба*, 56, 91–155.

⁴² *Исто*, 101.

⁴³ Гојко Павловић, судски капетан прве класе, „Поводом чланка руског пуковника А. С. Ликошина о реформи војног кривичног законодавства у Србији”, *Ратник*, 1902, мај, 57–72; јун, 150–169.

околишни начин да искаже незадовољство домаћим законом. Према професоровом мишљењу, руска решења била су у многим питањима рестриктивна и назадна, па нису смела никоме да служе за углед. Као такве норме он истиче: посебне судове за официре који су их издвајали од подофицира и редова, налазећи да таква пракса може да доведе до неравноправности и повлашћености; прешироку надлежност војних судова који су могли да суде цивилима чак и у мирно доба; нејасноће у погледу права када и како грађанске власти могу да задрже и притворе официре, а тешка је била и примедба да српски војни законик не даје право цивилним браниоцима да заступају оптужене пред војним судовима чак ни у мирно доба. Ликошин је у побројаном видео *копирање лоших руских узора*, што је исказао речима: „не може, а да човек не пожали, због чега творци српског војног казненог законика 1901. године нису узели за образац ма који од савременијих казnenих законика, а не руски војни казнени законик – готово најнесавршенији од данас важећих војних казnenих законика”.⁴⁴

На ово му је Павловић – претходно га побијајући по свим тачкама и доказујући да се домаћи законодавац, иако је превасходно узимао из руског законодавства, угледао и на француско и немачко право – на крају чак *пребацио недостатак патриотизма*: „Ну, поред свега тога, ја као Србин, као српски правник и судски официр, а као ђак руске Александровске војноправне академије, далеко сам и од помисли, да тврдим оно, што писац – професор једног највећег војног просветног завода у Русији тврди, да је руски војни казнени законик један од најнесавршенијих од данас важећих војних казnenих законика; ја обратно тврдим, да је руски војни казнени законик плод руског стеченог искуства и да је створен једино за руску војску, због чега нека ми се не замери, ако препоручим поштованом писцу, да не напада толико *своје рођено законодавство*, јер треба и сувише бити обазрив упоређујући своје законодавство са страним и давати у томе свој суд, јер оно, што је за страну војску добро, може бити да не би било добро за руску војску и обратно.”⁴⁵

⁴⁴ Исто, 168, наводници су у тексту.

⁴⁵ Исто, 168 – 169, подвукао Н.П.

* * *

Војни казнени законик проглашен од краља Александра Обреновића 31. јануара 1901. третирао је само кривичну материју, док је вођење поступка регулисано Законом о поступку војних судова у кривичним делима, донетим 15. фебруара 1901. године.⁴⁶ Уводна правила и Част прва („О кажњавању злочинства и преступа уопште“) из Казненог законика књаза Милоша важили су и за војне преступе и злочине. Такође, војна лица за кривична дела која нису била изричито предвиђена војним казним законом нити уредбом о војној дисциплини кажњавана су према овом закону донетом давне 1860. године. Одредбе прописане за офицере важиле су углавном и за војне чиновнике и војне свештенике. Војни кривични законик познавао је сличне казне као и општи законик: смрт; робију од две до двадесет година; заточење од две до двадесет година; затвор од тридесет дана до пет година. Од осталих казни биле су предвиђене: губитак чина; губитак звања; губитак војничке части; губитак грађанске части и одузимање ствари. *Официрима је робија увек замењивана заточењем.*⁴⁷

Новим законима уведени су војни тужиоци при првостепеним (дивизијским) судовима да заступају тужбу и воде надзор над истрагом. Истрага је поверена војним иследницима из

⁴⁶ „Војни казнени законик“ (ВКЗ), *Зборник закона и уредаба*, 56, Београд 1903, 208–243. „Законик о поступку војних судова у кривичним делима“ (ЗП), *Исто*, 247–331.

⁴⁷ Пар. 12 и 14 ВКЗ (*Исто*, 210–211). Криминални (казнителни) закон из 1860. године прописао је казне: смрт; робију од две до двадесет година; заточење од две до двадесет година; затвор од тридесет дана до пет година; лишење звања; новчану казну; батине од десет до педесет удараца; губитак грађанске части; одузимање ствари; забрану вршења одређене делатности и протеривање. (Д. Николић, н. д., 200–203.) Видимо да је општи кривични закон имао казне које војни није имао: батинање, новчане глобе и протеривање (за српске држављане у други крај земље најдуже до две године а за странце протеривање из Србије за свагда). Такође, у параграфу 14 прописано је да осуђени на робију носе окове лаке или тешке већ према осуди и да раде тешке послове. Жене нису окиване. Према пар. 15 и 24 произилази да је разлика између робије и заточења била у условима издржавања а не у дужини казне. Заточеник се за разлику од робијаша није окивао нити нагонио на рад и овај повлашћени режим био је резервисан за чиновнике и свештенике. Међутим, завршни став пар. 24 ипак предвиђа да и чиновници и свештеници могу бити осуђени на робију уколико почине нечасна и општеопасна дела као што су опасне крађе, убиство из користољубља или друга дела са ниским побудама.

редова војнослужбених официра. Усвојен је принцип да ће само претпостављени одговарати уколико је потчињени по његовој заповести починио кривично дело. У овоме је допуштен изузетак да ће осим наредбодавца и потчињени бити кажњен за извршење заповести ако је ова била усмерена на извршење очигледног злочиначког дела.⁴⁸

* * *

Због неочуваности архиве војнослужбених предмета не може се утврдити каква је била кривична пракса. Закон је предвидео веома оштре казне. Претпоставља се да је у ратовима кривична политика била у сваком погледу ригорознија.

ЗАКЉУЧАК

Као и на другим пољима државне организације и друштвеног живота, Краљевина Србија прихватала је одређене узорне и утицаје из иностранства и у војнокривичном законодавству. Први војни кривични законик из 1864. године био је готово преписан из француског војног кривичног закона (Code de justice militaire) са одређеним прилагођавањима домаћим условима. У чланку се показује да су у домаћем Војнокривичном закону и Закону о поступку војних судова из 1901. године обилато преузимани страни утицаји и то како из Русије, тако из Немачке, Француске и других земаља. Законима из 1901. године задржан је принцип формалног доказивања кривице иако је он већ у оно време био углавном напуштен не само у западноевропској пракси већ и у Русији, а задржан у војном правосуђу Аустроугарске монархије. Нека су питања заокупљала пажњу стручне јавности и била су преточена у полемике: састав судског већа (бројчани однос правника и поротника – правних лаика); право на браниоца, а посебно да ли постоји право на цивилног браниоца (адвоката); јавност (отвореност) суђења; организација војних судова и са овим у вези да ли треба издвојити посебан суд само за официре,

⁴⁸ Параграф 27 ВКЗ гласио је: „Ако је извршењем заповести учињено какво кривично дело, онда је за ово одговоран само претпостављени, који је издао заповест. Али ће се и потчињени, који је извршио заповест, казнити, ако је заповест била управљена на извршење очигледно злочиног дела.” (Исто, 215).

што је коначно и прихваћено. Закони из 1901. године представљали су у правном смислу напредак у односу на претходан закон донет 1864. године.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Извори

Зборник закона и уредаба изданих у Књажевству Српском, т. 1, 17, 56.

Закон о војничкој дисциплини (Архив Србије, Државни савет, ролна 315, 1862, бр. 498, листови 29-49.)

Службени војни лист, бр. 1/1883; бр. 43-44/1886.

Аноним, „Војни кривични судски поступак и уређење војних судова у Немачкој”, *Ратник*, јануар 1900, 51-60.

Драгомир Ј. Антула, судски капетан друге класе, „О надлежности војних судова”, *Ратник*, новембар 1902, 319-328.

Михаило Васић, војносудски капетан прве класе, „Мисли о преустројству нашега војнога судства”, *Ратник*, јун 1899, 121-158.

Вој. А. Весовић, војносудски капетан, „О судским казнама и затворима војничким у француској војсци”, *Ратник*, фебруар 1900, 176-197.

Ј. Гран, бригадни аудитор норвешке војске, „Уређење војног судства (у Русији и Немачкој)”, *Ратник*, 1890, август, 204-220; септембар, 343-357, новембар-децембар, 646-670.

Исти, „Уређење војног судства у Аустро-Угарској”, *Ратник*, јануар 1891, 19-36.

Исти, „Уређење војног судства у Француској”, *Ратник*, септембар 1891, 268-294. *Исти*, „Уређење војног судства у Грчкој”, *Ратник*, октобар 1891, 391-406.

Јован Ђорђевић, „Потреба изучавања кривичног војног закона и права, и о надлежности војних судова”, *Ратник*, децембар 1880, 1251-1258.

Исти, „Нека основна правна знања ради бољег разумевања војно-кривичног закона”, *Ратник*, 1882, јул, 35-50; август, 156-164.

Љуб. А. Дабић, судски капетан, „Махне и недостаци наших војних кривичних закона”, *Ратник*, јун 1905, 947-1007.

Димитрије Ђурић, „Једно питање из области позива војника”, *Ратник*, септембар 1890, 262-274.

Др Милутин Миљковић, војносудски капетан прве класе „О бегству (дезертирању)”, *Ратник*, новембар 1896, 641–664.

Исти, „Критички поглед на Пројекат закона о поступку војних судова у кривичним делима и закона о устројству вој. Судова”, *Ратник*, мај 1897, 660–671.

Исти, „Критички поглед на пројекте војно-казненог законика, закона о устројству војних судова и законика о поступку војних судова у кривичним делима за време мобилног или ратног стања”, *Ратник*, септембар 1897, 288–311.

Гојко Павловић, „Сувремено стање нашег војно-кривичног законодавства”, *Ратник*, децембар 1900, 333–371.

Исти, „Одбрана пред војним судом”, *Ратник*, октобар 1900, 134–165.

Исти, „Установа јавности код војних судова”, *Ратник*, октобар 1896, 460–473.

Исти, „Поводом чланка руског пуковника А. С. Ликошина”, *Ратник*, 1902, мај, 57-72; јун, 150–169.

Исти, „Требају ли нам пуковски судови?”, *Ратник*, јул 1902, 257–285.

Исти, „Систем војних судова и право изјаве жалбе против одлука војних судова у страним државама”, *Ратник*, септембар 1900, 52–86.

Исти, „Дисциплински батаљони у Русији”, *Ратник*, новембар 1900, 245–276.

Литература

Бугарски, Татјана. „Судије поротници и оцена доказа по слободном судијском уверењу”, *Зборник радова Правног факултета*, вол. XLVIII, бр. 3, Нови Сад: Правни факултет, 2014, 221–234.

Вуксановић-Анић, Драга. *Стварање модерне српске војске. Француски утицај на њено формирање*. Београд: Српска књижевна задруга и Војноиздавачки и новински центар, 1993.

Гојковић, Милош. *Зборник војних правосудних прописа (1839–1995)*. Београд: Војноиздавачки завод и Новинско-информативни центар Војска, 2000.

Исти, *Историја Југословенског војног правосуђа*. Београд: Новинско-информативни центар Војска, 1999.

Грубач, Момчило. *Телесна казна у Србији од Првог српског устанка (1804) до њеног укидања (1873)*. 130 година од укидања телесне казне у ослобођеној Србији, Београд: Службени гласник, 2004.

Ђукић, Слободан. *Страни утицаји на развој српске војне доктрине 1878–1918. године*, докторат одбрањен на Филозофском факултету у Београду 2013.

Ђурђевац, Мило. „Народна војска у Србији 1861–1883”, *Војноисторијски гласник*, 4, (1959), 78–93.

Јанковић, Иван. *На белом хлебу. Смртна казна у Србији, 1804–2002*. Београд: Службени гласник, 2012.

Мајић, Миодраг. „Шта је слободно судијско уверење?” www.emins.org/sta-je-slobodno-sudijsko-uverenje

Николић, Драган. *Кривични законик Кнежевине Србије*. Ниш: Градина, 1991.

Петровић Ж, Ненад. „Дисциплинско кажњавање народних војника округа Јагодинског на примеру једног документа из 1866. године”, *Корени*, 8–9, (2010/2011), 53–58.

Ратковић-Костић Б, Славица. *Европеизација Српске војске 1878–1903*. Београд: Војноисторијски институт, 2007.

Dr Nenad Ž. Petrovic, Research Fellow
Strategic Research Institute, Belgrade
Email: npetrovic21@yahoo.com

THE IMPACT OF FOREIGN EXPERIENCE UPON CODES OF MILITARY JUSTICE IN SERBIA BEFORE WORLD WAR I

(Summary)

As in other fields of state organization and social life, it was in the area of military justice that the Kingdom of Serbia embraced certain models and influences from abroad. The first Code of Military Justice, dating from 1864, was almost copied from the French military justice code (Code de justice militaire); however, it included certain adjustments to Serbian circumstances. This paper shows that the local Code of Military Justice and the Courts-Martial Process Code of 1901 were amply founded on foreign influences, namely those from Russia, Germany, France, and other countries. The 1901 codes retained the principle of formal procedure of proving guilt notwithstanding the fact that, at that time, such a principle had already been

abandoned for the most part, not only in the Western European practice, but in Russia as well. On the other hand, this concept had been preserved in the Austro-Hungarian military justice system. The following issues drew particular attention of experts and even gave rise to certain arguments: the composition of a judicial panel (the respective proportion of legal professionals and lay judges); the right to a defense counsel (attorney); the question whether court proceedings should be open to the public; the organization of military courts; and, consequently, the question whether a special court should be formed for officers (which was accepted in the end). In legal terms, the 1901 codes constituted progress in comparison to the previous 1864 code.

KEY WORDS: codes of military justice, military courts, formal procedure of proving guilt, judging at judicial discretion